SELMA LAGERLÖF

Hem och stat

Ur *Troll och människor* (1915)

(Tal vid rösträttskongressen i Stockholm, juni 1915.)

Mina herrar och damer!

Först och främst har jag att frambära ett tack till Kongressledningen, som har inbjudit mig att tala vid detta tillfälle, och i detta mitt tack ligger inte bara ett erkännande av den heder, som uppdraget innebär, utan jag vill tacka också därför, att Ledningen genom att göra mig till talsman för rösträttssaken har nödgat mig att för min ringa del söka komma till rätta med den skiftande och törhända världsomdanande företeelse, som heter kvinnorörelsen.

Ty – inte sant? – ett är att gå med i ledet, att tyst följa skaran, såsom jag hittills har gjort härvidlag. Så länge svarar man bara för sig själv, och så länge kan en fast tro på den nya riktningens praktiska nödvändighet vara tillräcklig. Ett annat är att stå fram och tillropa de förbigående, att den rätta vägen är funnen och att den gör väl, som sluter sig till oss. Därmed tar man på sig ett ansvar, som inte kan bäras, utan att man har klart för sig, att rörelsen också är av

PDF från *Litteraturbankens skola*
Texten är hämtad ur *Troll och människor* (1915).
http://lb.se/f/LagerlofS/t/TrollOchMann/sida/245/etext

den ideella betydelse, att det kan vara ett gott att kämpa för den, vad man än därav vinner: glädje eller lidande, framgång eller nederlag.

Vidare vill jag bekänna, att då jag satte mig att tänka igenom mitt föredrag, trodde jag, att jag utan svårighet skulle finna skäl, som bevisade rättmätigheten av vår fordran. Jag ansåg, att jag bara hade att gå in i en välförsedd rustkammare och plocka fram de vapen jag behövde. De fanns där redan i ordning, starka och skarpslipade, uppsökta från historien och livet, från tankens värld liksom från erfarenhetens. Jag behövde endast välja.

«Låt se,« sade jag till mig själv, «vi kvinnor fordrar rösträtt. Vad har vi då att åberopa oss på, som kan berättiga oss att ta del i riksstyrelsen?«

Vi svenska kvinnor brukar fästa uppmärksamheten på själva den rösträttsrörelse, som på få år har uppstått ibland oss. Vi berömmer oss av våra 170 rösträttsföreningar, av de massor broschyrer, som vi sänder ut, av de föredrag, som vi håller. Vi påminner om att vi är 30,000 kvinnor, som har gått in i rösträttsfordrande organisationer, och om vår stora petition med dess 140,000 namnunderskrifter. Men vid närmare eftertanke fann jag, att det inte skulle löna sig för mig att åberopa mig på detta. Skulle man inte helt enkelt svara mig, att de svenska kvinnor, som inte begärde någon rösträtt, var ändå många fler än de, som önskade den?

Vi brukar också hänvisa på hur många vi är, som numera förtjänar vårt bröd genom eget, avlönat arbete. Men staten lönar vårt arbete mindre än mannens och utestänger oss ännu från en del arbetstillfällen. Vi behöver få vår hand med i lagstiftningen, för att detta skall bli rättat. Vi önskar ändring i den gifta kvinnans ekonomiska ställning, och vi önskar rätt för henne att bestämma över sin egen person. Men kommer man någonsin att ge oss svenska kvinnor rösträtt av dessa skäl? Säkert skulle man svara, att dessa handlingar av rättvisa kommer att genomföras utan vår medverkan, på samma sätt som den lika arvsrätten och mycket annat blivit oss beviljat.

Skulle jag draga fram det arbete, som vi kvinnor har utfört och utför som sjuksköterskor, som diakonissor, som slumsystrar, som frivilliga på fattigvårdens område? Man skulle svara mig, att just detta visar vilken makt religionen utövar över kvinnorna: Rösträtt åt kvinnorna, det skulle betyda ett återuppståndet prästvälde.

Eller skulle jag betona, att kvinnan kan avlägga akademiska examina, hon såväl som mannen, att hon har vunnit rykte som upptäckare och forskningsresande, att hon förestår affärer, och säga, att då hon på dessa områden kan tävla med mannen, så skall hon säkert också visa sig äga förmåga att sätta sig in i det parlamentariska livet? Jag vet, att man skulle svara mig, att om det än finns en och annan

kvinna, som man gärna skulle bevilja rösträtt, så finns det tusental, som man inte vill unna den, och som man inte kan lagstifta för undantagen, måste alla bli utan.

«Men har vi då ingenting gjort, som kan berättiga oss till samma fordringar på tillvaron som mannen?« började jag fråga mig själv. «Vår tid har varit lång på jorden, lika lång som hans. Har den gått spårlöst förbi? Har vi intet skapat, som är av oersättligt värde för livet och kulturen? Jämte detta, att vi har satt in människor i världen, har vi ingen insats gjort till gagn för det hela? Jag vet dock, att kvinnorna före vår egen tid inte har slösat bort sitt liv som lekande barn, utan har arbetat. Jag ser på tavlor och på kopparstick, bilder av gamla kvinnor från gamla tider. Deras ansikten är tärda och stränga, deras händer knotiga. De har inte setat som slöa fångar i harem, de har haft sin strävan och sitt intresse. Vad har de gjort?«

Jag ställer mig framför Rembrandts gamla borgarkvinna, hon med de tusen rynkorna i det kloka ansiktet, och jag frågar henne varför hon har levat. Säkert inte för att dyrkas av många män, inte för att styra en stat, inte för att vinna en lärdomsgrad. Och dock kan det arbete, som hon har ägnat sig åt, inte vara något obetydande. Hon har inte gått tom och dum genom världen. Mäns och kvinnors blickar vilar hellre på hennes åldriga ansikte än på den ljuvaste unga skönhets. Hennes liv måste ha haft ett innehåll.

Vi vet alla vad den gamla svarar på min fråga. Vi läser svaret i hennes milda och goda leende: «Jag har ingenting annat gjort än skapat ett gott hem.«

Och se där vad de skulle svara, kvinnorna, om de kunde stå upp ur sina gravar, släktled efter släktled, det ena tusendet, den ena millionen efter den andra: «Vi har ingenting annat gjort än strävat efter att skapa ett gott hem.«

Hur få av dem skulle svara något annat! En och annan klostersyster skulle ropa, att hennes livsmål hade varit att tjäna Gud, en och annan regentinna skulle förklara, att hon hade tjänat staten. Men deras gestalter skulle försvinna i mängden. Deras röster skulle inte höras bland alla dem, som svarade: «Vår strävan har varit att skapa ett gott hem.«

Vi vet alla, att detta är sant. Vi vet, att om vi frågade männen, om vi kunde ställa upp dem släktled efter släktled, tusental och milliontal efter varandra, skulle ingen komma på den tanken att svara, att de har varit till för att skapa ett hem. Det har varit kvinnans sak. Det finns ingen man, som gör anspråk på äran att ha skapat hemmet.

Och vi vet, att det är onödigt att forska efter annat. Vi skulle ingenting finna. Vår gåva till mänskligheten har varit hemmet, detta och ingenting annat. Vi har byggt på denna lilla byggnad sedan vår moder Evas tid. Vi har ändrat

planen, vi har experimenterat, vi har upptäckt nytt, vi har återvänt till gammalt, vi har anpassat oss själva. Vi har gått ut och tämt dem bland de vilda djuren, som hemmet behövde, vi har bland markens växter sökt ut sädesslagen, de fruktbärande träden, de välsmakande bären, de skönaste blommorna. Vi har klätt vårt hem och prytt det, vi har utarbetat dess seder, vi har skapat uppfostringskonsten, trevnaden, hövligheten, det glada, behagliga umgängessättet.

Det är för hemmet, som vi har varit stora, för hemmet har vi också varit småaktiga. Inte många av oss har stått med Kristina Gyllenstierna på Stockholms murar och försvarat en stad, än färre har dragit ut med Jeanne d'Arc för att kämpa för fäderneslandet. Men om fienden kom ända fram till den egna porten, då stod vi där med disktrasan och kvasten, med den vassa tungan och den klösande handen, färdiga att strida till det yttersta för att försvara vår skapelse, hemmet.

Och denna lilla byggnad, som har kostat så många bemödanden, är den lyckad eller misslyckad? Är denna kvinnans insats i kulturen ringa eller värdefull? Är den uppskattad eller föraktad?

Man behöver ju, för att få svar, bara lyssna till yttranden, som vi ständigt hör omkring oss. Varför går det en människa väl i världen? Därför att hon har haft ett gott hem. En annan

misslyckas. Det beror återigen på den uppfostran, som hon har tagit med från sitt hem. Hur har den mannen kunnat bära sina olyckor? Det är därför, att hans hustru alltid har berett honom ett gott hem.

Är den inte också beundransvärd, denna lilla fristad? Den tar emot oss med glädje som späda, hjälplösa, besvärliga barn. Den har en ärad plats för oss som svaga, bräckliga åldringar. Den ger mannen glädje och vederkvickelse, då han vänder åter dit, trött av dagens arbete. Den omhuldar honom lika varmt, då världen går honom emot, som då den upphöjer honom. Där finns inga lagar, endast sedvanor, som man följer, därför att de är nyttiga och ändamålsenliga. Där straffas, men inte för att utkräva hämnd, utan för att uppfostra. Där finns användning för alla talanger, men den, som inga har, kan göra sig lika älskad som den mest snillrike. Den kan upptaga fattiga tjänare i sin värld och behålla dem för livet. Den släpper ingen av de sina ur sikte och slaktar den gödda kalven, då den förlorade sonen återvänder. Den är en upplagsplats för fädrens sägner och visor, den har sin egen ritual för fester och högtidligheter, den bevarar minnen av förfäder, som ingen historia vet att nämna. Där får var och en vara sig själv, så länge han inte stör harmonien i det hela. Det finns intet smidigare, intet barmhärtigare bland allt, som människor

har åstadkommit. Det finns intet så älskat, så högt uppskattat som kvinnans skapelse, hemmet.

Men då det nu är så, då vi erkänner, att allt annat kvinnoarbete är av försvinnande betydelse, jämfört med det utomordentliga, som hon har utfört i hemmet, då vi ser hur envist den kvinnliga begåvningen riktar sig åt detta håll, måste vi inte av allt vårt hjärta beklaga kvinnorörelsen, detta kvinnornas uppbrott från hemmet, deras emigration, skulle jag vilja säga, från det egna, vanda verksamhetsområdet in på mannens arbetsfält?

De flesta män och en god del av kvinnorna själva har sörjt och ängslats, de har också hejdat och stängt, så mycket de har förmått, men ingenting har hulpit. Det har inte funnits mycket erkännande för den unga kvinnans strävan efter arbete, men så mycket mer hån och åtlöje. De minst tilltalande platser, den sämsta avlöning har bjudits henne, och hon har tackat och tagit emot. Men de är få, som har funnit något beundransvärt i detta. Man har haft en instinktlik känsla av att hon handlade orätt, då hon lämnade hemtjänsten.

Man gör i dessa dagar de mest vittgående undersökningar över emigrationens orsaker. Man finner, att den beror av ekonomiskt tryck, av lust till jämlikhet och frihet, av längtan efter ombyte, av lockande exempel …

Men har man därmed sagt nog? Känner vi inte alla, att detta våldsamma lösslitande från

fädernejorden tyckes förorsakat av ett oförklarligt och oemotståndligt tvång? Vi liknar det vid sjukdom, detta, som driver tusen och åter tusen från kända omgivningar och älskade anförvanter bort till främmande land att anpassa sig efter en ny natur, lära ett nytt språk, tillägna sig nya arbetsmetoder. Lönen står oviss, men obehagen och svårigheterna är säkra och oundvikliga. Måste det inte vara en stor naturens lag, som sätter utvandrarskarorna i rörelse?

Vi andra vågar knappt göra något för att hejda, ty vi vet, att så länge det finns en sträcka obruten mark på jordens yta, så länge skall det finnas nybyggare, som söker sig dit. Man skall aldrig kunna förbjuda människor att uppfylla jorden och göra henne beboelig.

Därför är det heller ingen, som skrattar åt emigranten, och jag tror, att det snart skall vara slut med skämtet över den arbetande kvinnan. Man skall förstå, att då hon drevs att emigrera från hemmet, var det inte bara av ekonomiska orsaker, inte bara av begär efter likställdhet, inte av lust efter ombyte och frihet. Detta allt har spelat en roll, men också något annat. Ett tvång, starkare än den egna naturens tvång, en fläkt av det oförklarliga i världen har satt kvinnorna i rörelse. Man skall förstå detta, och man skall inte mer våga att hejda och stänga. Gulnande vetefält, nya städer, uppblomstrande stater visar oss var emigrantens väg har gått fram. Kvinnan skall kanske också visa en gång, att då hon trängde in

på mannens arbetsområde, ville hon lägga vildmarker och öknar under kulturen.

Men innan vi vågar förutsäga något om framtiden, låt oss se till vad mannen har utfört på det arbetsfält, som han har ägnat sig åt! Och först av allt: Vari har hans arbete bestått? Under de tusental av år, som kvinnan har arbetat på sin lilla skapelse, hemmet, vad har mannen verkat främst och störst?

Det kan inte vara någon tvekan om svaret. Mannen har skapat staten. För den har han tjänat, för den har han lidit. Han har gett den sitt övermänskliga arbete som dess styresman, han har vågat livet för att reformera den. Han har skänkt den sina djupsinnigaste tankar, ställt sig framför kanonmynningen för att försvara den. Han har sammanfört dess område, utarbetat dess lagar, inordnat folkklasserna i denna oändligt konstrika skapelse, som omfattar oss alla och förenar oss som lemmar i en kropp.

Aldrig skall man förneka mannen hans stora ära som samfundsdanare. Inte bara den stora helstaten, utan alla dessa små och stora organisationer, som den innefattar, är hans verk. Så snart vi går utanför hemmets fyra väggar, möter vi honom och endast honom. Han har skapat gården, byn, kommunen, staden; han har upprättat kyrkan, universitetet, industrisamhället; alla de stater i staten, som vi känner, är från början hans verk. Han är den största byggaren av mänskliga myrstackar, han

står aldrig ensam, tillhör alltid en sammanslutning. Ingen man är så ärad som statsmannen, som den stora regenten, därför att vi känner och förstår, att mannens främsta gåva till kulturen är den välordnade, starka, skyddande staten.

Men nu må väl vi kvinnor fråga oss: «Är det möjligt för oss att jämföra vår lilla skapelse, hemmet, med mannens stolta verk, staten?«

Låt oss då för det första slå fast en sak! Det är inte min mening att säga, att hemmet, sådant, som jag nyss har framställt det, är förverkligat överallt. Om så vore, då skulle troligen mänskligheten stå vid sitt mål och inga reformer eller framsteg vidare vara nödvändiga. Naturligtvis vet jag, att de flesta hem inte är fullkomliga, och att många är dåliga. Men de goda, de lyckliga hemmen finns dock. Vi har sett dem. Vi har levat i dem. Vi har kanske inte ägt dem själva, men vi kan vittna om att de finns. De är inte bara en dröm. Kvinnor kan skapa dem i fattigdom och i rikedom, i ringhet och i förfining. De inrymmes i kungaborgen och i torparstugan. Det goda hemmet är något, som verkligen finns till.

Men nu staterna?

Dessa våra stora hem, så svåra att bygga, resta med sådan ansträngning, vattnade av så mycket blod och tårar, uppförda med hjälp av de största karaktärer, de djärvaste snillen, finns det eller har det funnits någon bland dem, som har

tillfredsställt alla sina medlemmar? Är de inte mitt uppe i ett ständigt reformarbete? Vill man inte än i dag omforma dem från bottnen och ända upp? Inrymmer de inte ständiga anledningar till missnöje och bitterhet?

I Runebergs Nadeschda säger Rysslands tsar, kejsarinnan Katarina, till sin vän furstinnan Natalia på tal om hennes hem:

> Vilken lycka att till alla kunna hinna,
> kunna hela alla brister,
> att ett litet paradis av fröjd och lycka
> blott med hjärtats vilja skapa!

Katarina var en kvinna, men hon talar inte här som kvinna, utan som regent över jordens största rike. Hon vet, och varje statsman vet, att staten kan skapa ordning och skaffa försvar, men hon är genomträngd av känslan av dess begränsning och vanmakt i andra stycken.

Eller var finns den stat, där inga barn driver omkring hemlösa, där intet ungt människoämne förfares, utan alla unga blir uppfostrade i glädje och med saktmod, som barnens rätt är?

Var finns den stat, som låter alla sina fattiga gamla få en trygg och ärad ålderdom, som det är tillbörligt för dem, som nalkas livets slut?

Var finns den stat, som straffar inte för att hämnas, utan endast och allenast för att uppfostra och upprätta, som det oss kloka och målmedvetna människor tillkommer?

Var finns den stat, som kan ta vara på varje begåvning? Var den, där den olycklige blir lika omhuldad som den framgångsrike?

Var finns den stat, som inte hyser inom sig främmande folkslag, som den inte kan lyckliggöra? Var den stat, som ger alla tillfälle att leva sitt eget fria liv, så länge de inte stör harmonien i det hela? Var den stat, där ingen av dess medlemmar får gå till spillo i lättja, i dryckenskap, i skamlig levnad?

Man svarar mig kanske, att det inte är detta, som staten vill. Den vill ordning och försvar. Men i så fall: varför sysslar den med allt detta andra? Den gör det, därför att den vet, att den stat inte kan hålla sig uppe, som inte vill skapa lycka. Den måste det, därför att den behöver att bli älskad av hög och låg. Staten måste vara ett redskap för trevnad, trygghet, uppfostran, kultur, förädling. Det är genom den, som mänskligheten skall få sina högst spända förhoppningar förverkligade.

Bristen ligger inte heller däri, att staterna inte ställer nog stora fordringar på sig själva, utan däri att det hittills av något skäl har varit dem omöjligt att genomföra dem.

Här är nu tid att göra en påminnelse. Jag har vågat säga, att hemmet är kvinnans skapelse, men jag har aldrig sagt, att hon har skapat det ensam. Till lycka för henne och för alla har hon alltid där haft mannen bredvid sig. Husbonde och matmor har suttit sida vid sida. Hade kvinnan strävat ensam, skulle hon inte ha löst

uppgiften. Hemmet skulle inte ha funnits till varken som dröm eller som verklighet.

Men vid skapandet av staten har mannen stått ensam. Det har stått en drottning vid kungens sida under kröningspällen, men hon har inte varit med som drottning, bara som hustru. Ingenting har tvungit mannen att föra kvinnan med sig i domsalen, i ämbetsverket, i varumagasinet. Han har strävat sig fram ensam med sina svåra värv. Hur länge gick han inte som läkare ensam också på sjukhusen? Han går ensam ännu till sin prästerliga gärning. Han lagar själv sin mat i kasernen, han uppfostrar och pluggar i gosskolan. Han har åtagit sig det svåraste av allt, att sörja för de fattiga, han har inte fruktat för arbetet.

Men har han lyckats?

Vad vittnar hatet mellan samhällsklasserna? Vad vittnar de dova ropen nerifrån, allt hot om omvälvning? Vad vittnar all klagan från arbetslösa? Vad vittnar utvandringen? Vittnar allt detta, att han har lyckats, att han någonsin kan lyckas?

Och se nu! Just i detta ögonblick i tiden, då staterna vacklar, så beundransvärt de än är uppförda, då den sociala omstörtningen synes stå för dörren, då är det den stora kvinnliga invasionen in på det manliga arbetsfältet, in på statens mark tar sin början!

Har detta något att betyda? Eller betyder det endast, att kvinnan önskar sig bättre

levnadsvillkor, likställighet, ombyte, frihet, makt? Varför kom den då just nu? Man skall vara blind för att inte se, döv för att inte höra.

Eller hör hon inom sig något, som kallar och manar? «Gå ut i nytt, hårt arbete! Tag platsen vid järnvägsbommen, sopa gatan, skriv rent på kontoret, sälj frimärken på posten, undervisa långt ner i 'förberedande', sitt vid telefonluren, var hantlangare vid operationerna, gör allt detta obetydliga arbete, och var viss, att det inte är bortkastat!

Var övertygad framför allt, att det har varit nödvändigt! Du måste in överallt, du måste finnas till hands överallt, om staten en gång skall kunna bli älskad som ett hem. Var viss, att din arbetskraft, som nu är så ringaktad, snart skall bli uppskattad och eftersökt, ja, tagen i anspråk över förmågan. Var viss att på samma sätt, som läkaren inte mera kan reda sig utan sjuksköterskan, skall prästen och fattighusföreståndaren begagna sig av diakonissan, fabriksägaren av den kvinnliga inspektrisen! Var viss, att vi snart skall finnas överallt, i obygder och i städer, med många nu okända titlar och yrken, men alla arbetande för det gemensamma målet!«

Ack, vi kvinnor är inga fullkomliga varelser, ni män är inte fullkomliga mera än vi. Hur skall vi nå fram till det, som är stort och gott, utan att hjälpa varandra?

Vi tror inte, att verket skall gå fort, men vi tror, att det vore synd och dårskap att avvisa vår hjälp. Vi tror, att Guds vind för oss. Det lilla mästerverket, hemmet, var vår skapelse med mannens hjälp. Det stora mästerverket, den goda staten, skall skapas av mannen, då han på allvar tar kvinnan till sin hjälpare.